

VARIABILITA OBRAZU VÝJIMEČNOSTI

MICHAL ČUŘÍN

ČUŘÍN, Michal: The Variability of the Image of Exceptionality, 2020, Vol. 2, Issue 2, pp. 76 – 83. DOI: 10.17846/CEV.2020.02.2.76-83.

ABSTRACT: The study focuses on the analysis of selected fictional representations of the historical figure Zdislava of Lemberk. The article deals with finding and describing diametrically different ways of narrating the image of Zdislava against the background of her encounter with the sacred in the form of deep interest in neighbor, the tendency to portray life as a demanding path of personal sacrifice for the benefit of one's own family and suffering. On the contrary, the same non-transferable experiences are depicted as a kind of madness, a religious seduction with a detrimental consequence for the main figure and, ultimately, for her surroundings.

KEYWORDS: Narrativity. Fictional portrayal of person. St. Zdislava. Modern fiction.

Různé interpretace, pojetí či přepsání osudů významných osobností minulosti patří k tradičním zájmům historické (či historizující) beletrie a často se od tohoto typu textů přímo očekává nový pohled nebo aktualizace dosud známého a uznávaného. Tázání po historické věrnosti, vztahu reálných historických dějů a beletristického zpracování tvoří rozsáhlý soubor různorodých teoretických koncepcí vznikajících nejpozději v 19. století¹, kdy se s nárokem na pozitivistickou přesnost zřetelně odděluje umělecká fikce od historiografie. Lze-li základní okruhy zájmu tohoto uvažování o historické literatuře včlenit do několika bodů, budou to především otázky odstupů autora (Dokoupil 1987) či řidčeji čtenáře (Hrabák 1983) od historické látky, vzájemného vztahu historické reality, autorské fikce a stávání se předmětné beletrie součástí historie (Aust 1994), a konečně se diskutuje i kompoziční aspekt koncentrující svou pozornost na provázanost formy a obsahu historické prózy. Nezřídka se ona historičnost stává prostou kulisou. Jak podotýká Moldanová (2007, 131), je v řadě případů současná historická próza definována pouze vnějškově, přičemž skutečný její zájem spočívá v reflexi společnosti současné. Máme ovšem za to, že se jedná o přílehlavou charakteristiku velké části historické i historizující literatury bez ohledu na dobu jejího vzniku. Ač zahaleny do historického hávu vypovídají texty spíše o autorových ambicích a jeho ideovém směřování, jsou nerozlučně spjaty s dobou a místem svého vzniku. V následujícím textu stavíme vedle sebe dvě prózy zpracovávající téma výjimečnosti na příkladu středověké světice prostředky značně odlišnými. Na straně jedné je to próza vystavěná na lyrizovaných evokacích s bohatým instrumentáři uměleckých jazykových prostředků, na straně druhé potom populární čtivo ve formě historické detektivky s omezeným repertoárem náročnějších způsobů narace a uměleckých prostředků, jakož i s obvyklým zástupem zjednodušených charakterů. Bylo by ale podle našeho soudu chybou spatřovat v mnohdy vágně definované umělecké hodnotě důvod, proč jednomu typu přiřknout větší podstatnost před druhým² – obzvláště tehdy, není-li naším cílem prozkoumat vztahy historické reality a fikce³, vyjadřovat se k otázkám ideální formy a umělecké hodnoty, ale spíše poukázat na současné vypovídání o tématu

---

¹ Zúžíme-li tedy rozsáhlou problematiku mimésis, která je nerozlučně svázána s uvažováním o literatuře již od antiky.

² Jak činí kupř. ve svých spíše literárněkritických odsudcích populárních historických próz Dokoupil (1988, 88) ve snaze beletrii z ideologických pozic utilitarizovat.

³ Přestože na tuto záležitost okrajově upozorníme.

ve společnosti stále živém a oživovaném, totiž o postavení a prospívání jedince vymykajícího se průměrnosti, ba co více zneklidňujícího a provokujícího opakovaně svými činy.

V našem příspěvku zaměříme svou pozornost na literární konstrukci postavy Zdislavy z Lemberka, jejíž svěbytná beletristická ztvárnění příkládající určující roli setkání s posvátným vynívají v protichůdné závěry o jejím významu a odkazu pro dnešní dobu. Soustředíme se mj. na záležitost magické síly či energie, jejího povstání, původu a účinku, resp. jejího popření, odkouzlení a strategii demaskování onoho neobvyklého jako podvodu nebo poruchy.

Zdislava (1220? – 1252) byla dcerou českého šlechtice Přibyslava z Křižanova, brněnského kastelána, a Sibyly, původně dvorní dámy Kunhuty Štaufské, manželky českého krále Václava I. Veřejné působení obou rodičů mělo zásadní vliv na pozdější život Zdislavy, neboť oba věnovali velkou pozornost i množství finančních prostředků charitativní činnosti a zakládání a podpora klášterů. V mladém věku se Zdislava provdala za blízkého spojence jmenovaného českého krále Havla z Lemberka a usadila se na jeho severočeských državách na hranici dosud jen těžko přístupného pohraničního hvozdu. Po vzoru svých blízkých se věnovala péči o potřebné, léčitelství a spolu se svým mužem založila v severních Čechách kláštery dominikánů a johanitů. Pro svou dobročinnost a léčitelské dovednosti byla již za života velmi oceňována. Přetrvávající lidová úcta ke Zdislavě, obzvláště v místě jejího působení, podpořená pozdějšími literárními zpracováními jejího života vedly na počátku 20. století k beatifikaci a r. 1995 ke kanonizaci. Zdislava z Lemberka žila v době, kterou je možno označit za zlomovou pro postavení žen ve společnosti. Ve 13. století se množí příklady žen vyšších společenských vrstev, které se podle Kalisty (1991) pokoušejí překročit v duchu určitého křesťanského realismu tradiční roli matky a manželky, jejichž obvyklým osudem byla především starost o rodinu v uzavřených velmožských palácích, a obracejí svou pozornost k širšímu okolí. Péče o spasení je podle nového pojetí víry součástí běžného života a spočívá právě v odvratu od prosté askeze a uzavření k výraznějšímu zájmu o vnější svět. Příklady Alžběty Durynské, Anežky Přemyslovny a také Zdislavy z Lemberka dokladují tuto zásadní proměnu spočívající v aktivizaci, přijetí odpovědnosti i v narůstajícím sebevědomí nové generace žen. Avšak zatímco o prvních dvou jmenovaných světicích máme k dispozici celou řadu pramenů, o samotné Zdislavě hovoří (a to velmi stručně) pouze dva zdroje blízké době jejího života – latinská *Kronika žďárského kláštera (Cronica domus Sarensis)* (přibližně kolem r. 1300) od Jindřicha Řezbáře a *Kronika tak řečeného Dalimila* (1314). Oba prameny konstatují existenci Zdislavy, vypráví se v několika málo verších o jejím ctnostném životě a zázracích. Veškeré další náležitosti Zdislavina života však zůstávají tajemné, přestože lze na základě analogie s jinými osobnostmi a dedukcí z listin dotýkajících se jejího manžela dovodit některé další skutečnosti. Naproti tomu legendistická tvorba, lidová slovesnost a v posledních 150 letech zvláště tvorba beletristická bohatě doplňují fantazijní představy o této neobyčejné ženě. Literární zájem o Zdislavu se zdvihl především v období baroka, které akcentovalo údajný spor manželské dvojice o povahu a míru charitativního působení. Další vrcholy zájmu jsou spojeny s průběhem a završením církevních procesů blaho- a svatořečení.

Asi nejznámějším zpracováním zdislavské látky je historický román Aleny Vrbové *V erbu lvice* s podtitulem *Kronika o paní Zdislavě* z roku 1977, jenž se stal předlohou pro stejnojmenný celovečerní film Ludvíka Ráží z roku 1994. Vrbová děj své knihy zasadila do posledního období života Zdislavy z Lemberka, které bylo rušné i z hlediska politického. Pokud mladého následníka trůnu Přemysla Otakara převzít vládu a odstavit od moci svého otce krále Václava I. a následné boje české šlechty tvoří pozadí románu, na němž se odehrává přerod manželky významného severočeského šlechtice v léčitelku a oddanou ochránkyni potřebných. Spor mezi tzv. mladším a starším králem nachází v textu analogii v podobě četných disharmonií mezi Zdislavou a jejím manželem Havlem. Zatímco Václav symbolizuje legální formu moci, opírá svou pozici o vnější ustálené atributy instituce, kterou zaštiťuje, o tradici a úctu, tak proti němu stojí Přemyslův nárok legitimní.

Požadavek budoucího vládce staví svou opodstatněnost na odmítnutí stagnující vlády otcovy, liknavosti v rozhodování a do určité míry rezignaci na vykonávání královské moci. Dravost a nedočkavost mládí, ambice měnit běh dějin, proměňovat svět podle své vůle charakterizují Přemyslovu vzpouru. Tento spor „velkého světa“ má svůj odraz na odlehlém lemberském panství. Havel coby jeden z nejvěrnějších ochránců starého krále symbolizuje tradici, setrvání na osvědčených a ustálených hodnotách. Jeho počínání i ve vztahu k budoucímu panovníkovi je možno spatřovat spíše jako pragmatické, nenechává se ovlivnit sentimenty, jeho postup se vyznačuje všudypřítomnou racionalitou. Ačkoli si uvědomuje výjimečnost své ženy a neváhá ji při různých příležitostech verbalizovat ať už ze skutečného obdivu k ní či pro pouhé zvýšení prestiže před přítomnými, jeho konání je však souborem naučených automatismů vycházejících z představ o přesně určeném postavení muže a ženy v manželství. Od manželky očekává především péči o rodinu, vymezuje jí uzavřený prostor hradu, ze kterého ale Zdislava při každé příležitosti prchá za svým posláním. Ačkoli lze pochopit Havlovy činy motivované starostí o bezpečí svých blízkých, je zobrazen často jako necitelný antagonist a své ženy, který neváhá i násilím si přisvojit zpět manželku vzdalující se od něj do duchovního světa. Zdislava proti tomu představuje symbol nastupujícího pokolení urozených žen, které spatřují naplnění smyslu života nikoli pouze v ústraní péči o potomstvo a u ručních prací, ale v duchu se proměňujícího dobového paradigmatu křesťanským zájmem o bližního a v dobročinnosti. Postava Havla je vyobrazena jako racionalistická a zásadová, Zdislava potom jako emocionální a labilní. Přemysl Otakar a Zdislava, přestože vnějšími projevy značně odlišní, jsou představiteli nové generace, která se pokouší změnit stávající pořádky, nabourávají představy o tom, co je správné, o čem je možno přemýšlet a co je možno konat. Jsou tvůrci nového řádu, postavami vymykajícími se standardu své doby.

Naznačený přerod Zdislavy z dobově obvyklé role manželky šlechtice projevující dobročinnost především prostřednictvím financí svého muže ve výjimečnou postavu vzdávající se relativního blahobytu ve prospěch chudých je v textu spojen s vytouženým setkáním s Anežkou Přemyslovnou, starší sestrou kláštera Na Františku. Zdislavino od mládí pocítované povolání ke službě potřebným teprve tímto setkáním s Anežkou striktně odmítající světské požitky dostane výrazný impuls k následování. Proměna duchovní je podepřena i proměnou vizuální. Šlechtična se vzdává skvostných šatů a drahocenných šperků, volí prostý oděv, a navíc své tělo pravidelně podrobuje strádání pústy a žíněným oděvem. Zdislavina fyzická stránka je opakovaně vylíčena jako chatrná, péče o nemocné ji značně vysiluje. Omezené množství magické energie je spotřebováno vykonáním zázraků a péčí o trpící. Čím více se Zdislava obětuje, tím více chřadne, ale zároveň pocítuje nemožnost uhnout z cesty sebeobětování: „[...] nelze uniknout tomu jejímu tíhnutí k milosrdenství, nelze uniknout [...]“ (Vrbová 1977, 93). Klade si stále otázku, zda pomocí bližním nepoškozují svou rodinu, když přes Havlův zákaz opakovaně utíká z bezpečí Lemberku do jablonského špitálu. Uzdravuje na těle i na duchu, vzkřísí již téměř mrtvé, prosvětluje nevidoucí, pečuje o choré a potajmu rozprodává svůj majetek, aby přilepšila potřebným, a to vše opuštěna na pokraji severočeského pralesa svým mužem, který se plně věnuje boji a mocenským sporům mezi Přemyslovci. Až do posledních dnů je Zdislava připravena pomáhat a uzdravovat.

Je nepochybné, že otázka náboženská je pro Vrbovou spíše druhotná. Zdislavu vykresluje jako ženu, pro niž idea pomoci bližnímu a víra v člověka dosáhne takové intenzity, že vede až k jejímu zničení. Je motivována příkladem rodinným i nápodobou královské princezny, která vyměnila život v luxusu paláců za klášterní celou. Dobročinnost a síla k jejímu provádění je čerpána ze soucitu s bolestí trpících. Vrbová nezkoumá onu podstatu výjimečnosti své hrdinky, je pro ni daností, pro niž je podstatné zacházení s tímto darem. Zdislava je pro autorku v zásadě inovátorkou především v oblasti sociální, vědomě překračuje společenské rozdíly, snižuje se k nechudším a opomíjeným a vyzdvihuje je alespoň na okamžik na světlo, dává jim pocítit podstatnost a důležitost jejich života. A to vše navzdory svému postavení a proti vůli manžela. Zdislava překračuje hranice

povolného, aby prosadila nový řád, přestože si uvědomuje svou zanedbatelnou roli na prosazované změně.

Postava Zdislavy z Lemberka je rovněž předmětem zájmu současné populární beletrie. Rozsáhlejší pozornost jí v některých textech věnuje i spisovatel a historik Vlastimil Vondruška (1955), který řadu historických detektivních příběhů zasazuje do oblasti severních Čech. Rozvrh této části jeho rozsáhlého beletristického díla je stabilní a spočívá v hledání viníků nejčastěji hrdelních zločinů hlavní postavou, kterou je prokurátor krále Přemysla Otakara II. Oldřich z Chlumu sídlící na hradě Bezdězu. V úvodním textu série s názvem *Dýka s hadem* a s podtitulem *Tři zločiny, které rozřešil královský prokurátor Oldřich z Chlumu léta Páně 1269* (2002) postava Zdislavy do děje nezasahuje, přestože je na ni odkazováno a o ní vypovídáno. O to větší prostor však v románu dostává její manžel Havel z Lemberka. Jak je v podtitulu poznamenáno, je děj románu situován do závěru šedesátých let 13. století, kdy podle aktuálního stavu poznání Zdislava ani její manžel již nebyli naživu.⁴ O Havlovi a Zdislavě, jejich povaze, skutcích atp. se dozvídáme především z vnitřních monologů i drobných poznámek protagonisty románu Oldřicha z Chlumu.

Vondruška na stranu kritiků svých textů uvádí, že knihy píše přesně na míru čtenářům. Je třeba uznat, že autor zná své publikum skutečně výborně. Nikoli náhodou se ocitají jeho tituly opakovaně na čelných místech různých průzkumů čtenářské obliby, ať už se jedná o prodej nových knih či o vypůjčky z veřejných knihoven.⁵ Vedle stylistické nenáročnosti, přizpůsobení lexikální (až na nevysoký počet historismů či archaismů, které jsou obvyklým instrumentáři historické prózy) a jazykové roviny vůbec současnému úzu se autor přibližuje modelovému čtenáři i volbou charakteru postav. V zásadě se vyhýbá konstrukci hlavních postav (a pro detektivní román především podstatné role ústředního vyšetřovatele), které by jakýmkoli způsobem masového čtenáře svými názory, postoji a skutky rozrušovaly, jež by jej nutily vypořádat se s výstředností či nenormálností. Jakkoli výrazní literární detektivové často oplývají neobyčejnými rozumovými či kombinačními schopnostmi, jsou zároveň svými tvůrci vybaveni jistou mírou excentricnosti či prvky outsiderství (připomeňme z dlouhé řady např. Sherlocka Holmese, Hercula Poirota či ze současných vyšetřovatelů Harryho Holea), které je do určité míry vychylují z pozic neutřesitelných a neomylných, a tím je činí přístupné čtenářům. Vondruškov Oldřich z Chlumu vykazuje všechny atributy schopného detektiva spoléhajícího se především na rozum a logiku. Je vykreslen jako čestný, pravdomluvný rytíř, ochránce slabých a ponížených. Oldřich sice věří v Boha, ale jeho víra není příliš tematizována, vykazuje spíše prvky jakési lidové spirituality⁶ s výrazně ostražitým postojem k církvi, a především k jejím institucím a představitelům, jež vidí jako hříšné a pouze využívající nebo zneužívající svého postavení, resp. poškozující prostý lid svými pochybnými představami či pověrami. Má rád zábavu, libuje si v dobrých alkoholických nápojích, s potěšením čas od času spočine zrakem na pěkném děvčeti, ale pouze v rámci dobrých mravů, neboť je plně oddán své ženě. Z uvedeného vyplývá, že protagonista sice vyniká v úsudku, ale jinak je esencí průměrnosti a nevýraznosti. Bylo tedy třeba doplnit jej o nezbytné spolupracovníky a pomocníky – sličného sukničkáře Otu a nepříliš bystrého a spíše na fyzickou převahu spoléhajícího Diviše. Trojlístek hlavních postav, jak vyplynulo z naší úsporné charakteristiky, pohodlně umožní identifikaci většiny čtenářů ať už s Oldřichem a jeho pojetím spravedlnosti, povrchním duchovním životem, oddaností k rodině i náklonností

⁴ Vlastimil Vondruška nezřídka k historickým faktům přistupuje dosti „tvorivě“, což se netýká pouze textů beletristických, kde by licentia poetica pro jistou frivolnost byla omluvou, ale také v textech publicistických, resp. esejistických – pro tuto záležitost blíže viz např. Bažant-Šorm (2017); Ruzicka (2019).

⁵ Srov. Richter (2018).

⁶ Přílehlavým se jeví pojem Tomáše Halíka „něcismus“ pro popis víry v jakousi vyšší entitu, kterou lze jen s obtížemi pojmenovat, a jež je zároveň charakterizována absencí potřeby institucionálního podepření této spirituality.

k alkoholu, s juvenilní živočišností Oty či prostým selským rozumem a přímočarostí oplývajícími Divišem. Vnější obkres či psychologická redukce postav na jedinou „věčnou“ vášeň, jak trefně charakterizuje Dokoupil (1987, 199), jsou typickým rysem (nejen) populární historické či historizující literatury. Nejsou-li tyto postupy uplatňovány pouze mechanicky a náhodně, ale jsou naopak integrální a v mnoha variacích soustavně potvrzovanou součástí hodnotové soustavy fikčního světa, jsou pak rovněž neopominutelným prostředkem pochopení představ a postojů autora⁷, což je nepochybně i případ Vondrušky a jeho beletristických titulů.

Vondruškův funkční model dostává trhliny v okamžiku, kdy na scénu vstupuje postava Zdislavy, která je v obecném povědomí spojena s morální integritou, jejíž proslulost a význam převyšují osoby výše jmenované. Ostrý kontrast mezi tuctovostí a výjimečností nemůže být doveden do přímého konfliktu, neboť jeho opodstatnění by se vyjevilo jako značně násilné a umělé. Namísto toho jsou voleny strategie, kterými ono zvláštní, exkluzivní, vymykající se všednosti je pošpiněno, sníženo a pomluveno. Kvality jsou spojovány právě s již několikrát opakovanou prostředností a uměřenou přichylností k ordinární rozkoši různého druhu. Vedle toho cokoli směřující mimo tento svět, k věčnosti či k odříkání je podrobena kritice a je nutno před tím zachovávat ostražitost.

Oldřich z Chlumu vícekrát vyjadřuje svou nechuť setkat se s Havlem a Zdislavou, neboť jejich společnost považuje za nudnou, jelikož dvojice hovoří ustavičně o spáse duše a on miluje plnokrevné lidi (Vondruška 2002, 18), stejně tak jej dohání k nepřičetnosti Havlův odpor k alkoholu (ibid., 221) a až protivná zbožnost atp. Nelze-li Havlovi a Zdislavě kromě dříve uvedeného aktuálně vytknout žádnou nepravost, je třeba zaměřit se na pomluvy o původu a minulosti. A tak se dozvídáme, že Zdislava v mládí byla krásná dívka a „[...] měla spoustu obdivovatelů a mnohým prý dala více než jen úsměv“ (ibid., 218). Aktuální činy a dosavadní život (který jinde je předmětem obdivu) nejsou tematizovány, naopak je vyzdvihnuto údajné bujaré období mladého věku, jež má dokladovat, že i žena, která se nyní jeví jako soubor ctností, v minulosti vícekrát hřešila v oblasti mravnosti.

Ještě výrazněji jsou tyto strategie přítomny v následném Vondruškově románu s názvem *Zdislava a ztracená relikvie* (2003), jehož děj přímo navazuje na předchozí titul⁸. V tomto románu hraje již Zdislava jednu z ústředních rolí. Děj se převážně odehrává na Lemberku a je vystaven kolem vyšetřování krádeže vzácné relikvie – trnu z Kristovy koruny, kterou opatřil ve Francii od albigenských Havel. Sekta kacírů se pokouší získat vzácný předmět zpět, zatímco Havel s až zarputilou umíněností trvá na tom, aby relikvie zůstala v českém království, ačkoli to stojí lidské životy. Lze-li dovodit nějaký ideový přesah či poselství, pak spočívá v poznání, že Havlovo a Zdislavino pojetí víry je podobně škodlivé jako sektářství katarů, neboť jedno i druhé upřednostňuje iracionální představu o nadpřirozené síle relikvie před člověkem. Zaslíbenost či ortodoxie v oblasti víry je podle Oldřicha z Chlumu příčinou tragédie obyčejného člověka. Havla a Zdislavu protagonistu vidí jako jedince izolující se od okolní společnosti a oddávající se neplodným představám o posmrtném životě: „Lidé jako on [Havel] jsou přesvědčeni, že všechno je samozřejmý běh světa, který řídí Bůh. Že přitom musí lidé těžce pracovat, aby ten běh světa udrželi v chodu, to už ho nezajímalo“ (Vondruška 2003, 235). Autor představuje pohled na tuto dvojici diametrálně odlišný od pohledu Kalistova, jak jsme o něm hovořili v úvodu. Představitelka křesťanského realismu obrazejí plně svou pozornost k bližnímu a jeho utrpení a pozdější světice pokoušející se příkladem i vlastním skutkem zlepšit postavení chudých a bezbranných ve světě se u Vondrušky transformuje v typickou představitelku vládnoucí vrstvy, pro niž veškeré atributy milosrdenství jsou pouze prostředkem, jak zmnožit či upevnit svou moc, jsou jakousi nevýznamnou hrou a předstíráním.

⁷ A v tomto případě jsou i v souladu s autorovými četnými mediálními vyjádřeními, avšak tuto oblast ponecháváme za hranicemi našeho zájmu.

⁸ Vyplývá tedy, že se odehrává opět v roce 1269 či 1270.

Ostatně charakteristika Zdislavy je v historické detektivce ještě o něco bohatší.⁹ Paní z Lemberka je na jedné straně vylíčena spíše coby otravná osoba, která (podobně jako její muž) nábožensky mudruje při vhodných i méně vhodných příležitostech, napomíná bližní známé i neznámé k větší zbožnosti, odříkání a pokání, čímž budí zpravidla znechucení, odpor nebo zlost. Jednak je zobrazena jako žena značně psychicky labilní, která je ochotna propadnout bludům a představám o pekelných bytostech, zatímco vysvětlení záhadných jevů ji obklopujících spočívá beze všech pochyb v tomto světě. Při setkání se skutečným zlem se zhroutí a není schopna činu ani střízlivého uvažování. Zdislava není však zpodobněna jako vysloveně negativní postava, připomíná se její působení ve špitále (ačkoli tato podstatná činnost není již dále předmětem zájmu spisovatele), sama přemítá o nespravedlnosti a utrpení, které je mezi lidmi, má starost o své nejbližší, záměrně nikomu neškodí atp.

Obraz Zdislavy a Havla z Lemberka, který ve svých historických detektivkách představuje Vlastimil Vondruška, je vystaven na kontrastu mezi manželi a protagonistou této detektivní série. Autor si zvolil uvedenou dvojici jako představitele iracionálního způsobu uvažování, pasivně ulpívající v samoučelných náboženských dogmatech, živící se bludy a představami o vlastní dokonalosti či výjimečnosti, což v konečném důsledku vede k tragédii. Naproti tomu Oldřich z Chlumu je vylíčen jako člověk lpící na rozumu, jeho postava je aktivně jednajícím, zakročuje proti zlořádům, napravuje křivdy, trestá viníky, pomáhá postiženým, neskrývá se za formule, zaříkání a prázdná slova, jedná na rovinu. Společně se svými družiníky se sice tu a tam dopustí hříšného skutku, ale tyto poklesky jsou v konečném důsledku v textu promíjeny, do určité míry jsou jim vyjadřovány sympatie. Postavy Vondruškových románů lze považovat za symboly kontradiktorní pozice víry a rozumu, pasivního a aktivního přístupu k životu, planého a užitečného užívání života. Výjimečnost vymykající se omezenému obzoru a zkušenosti jednajících postav (a jak jsme dovedli i modelového čtenáře) je zesměšněna či potupena.

Na dvou příkladech současné zdislavské literatury jsme ukázali, kterak předmětná výjimečnost může nabývat dokonale odlišných významů v závislosti na autorově ideovém rozvrhu. Nejsou tímto ovšem rozličné variace vyčerpané, Zdislava z Lemberka (podobně jako velký zástup jiných světců) se stala v beletrii nástrojem pro demonstraci vlastních postojů a názorů autorů i v dalších dílech. Z mnoha zmiňme např. skladbu Jakuba Demla *Píseň na blahoslavenou Zdislavu* z r. 1952, v níž je využito neobyčejných schopností protagonistky mj. pro účely nacionální, nebo básnickou sbírku *Zdislava, plamen Boží* (1992) Zuzany Novákové a jejího muže Jaroslava Nováka, která akcentuje tělesný půvab a oslavu Božího stvoření skrze kontrast ke zkaženému světu současnosti. Je tedy Zdislava v moderní tvorbě využita pro bohatou paletu uměleckých a ideových (a také ideologických) vyjádření. Onen deficit jasných informací o jejím životě, kterak jsme o něm hovořili v úvodu, je prvotním impulsem znovuvytvořit tuto historickou postavu v rámci uměleckého textu. Ale především spatřujeme pozoruhodnou interpretační rozmanitost jejích osudů, vzrušující a stále provokující výjimečnost stavící se proti všednodenní průměrnosti a automatismům, jimž lze z pohodlnosti lehce přivyknout.

⁹ Autor v rozporu s ustálenými způsoby zobrazování líčí i Zdislavin vzhled. Vícekrát se dozvíme, že se jednalo o baculatou ženu oděnou v prostém oděvu, jejíž jedinou ozdobou byl růženc. Pro tento způsob odívání měla být posměchem místních žen. Vondruška na rozdíl od skutečnosti nechal Zdislavu zestárnout a vyfabuloval rovněž její bezdětnost, která je sice jí samotnou pociťována úkorně, ale jež dokresluje charakter této postavy, pokud ne snad jako objektu odsouzení, pak jako hluboce nešťastné a pomatené osoby, s níž je třeba soucítit.

SUMMARY

The study focuses on the analysis of selected fictional representations of the historical figure Zdislava of Lemberk. Although the beatification of this noblewoman of the High Middle Ages was announced more than a century ago and the canonization process ended in the mid-1990s, her person is still the subject of lively interest in fiction writers. Zdislava of Lemberk is not only the main figure of texts with a primary spiritual or religious function (hagiography, prayers, religious songs, etc.), but also of entertaining or popular titles, which testifies to the attractiveness of her destinies for the present time. The article focuses mainly on finding and describing diametrically different ways of narrating the image of Zdislava against the background of her encounter with the sacred in the form of deep interest in neighbor, the tendency to portray life as a demanding path of personal sacrifice for the benefit of one's own family and suffering. On the contrary, the same non-transferable experiences are depicted as a kind of madness, a religious seduction with a detrimental consequence for the main figure and, ultimately, for her surroundings. The different, even contradictory conception of both ways of depicting is interpreted, among other things, as an adaptation to the taste and expectations of the model reader.

LITERATURA

- Aust, Hugo. 1994. *Der historische Roman*. Stuttgart: J. B. Metzler.
- Bažant, Vojtěch – Šorm, Martin, 2017. Rozhněvaný bílý dějepisc: Vlastimil Vondruška jako zručný řemeslník a populist. In: *Dějiny a současnost* 39/1, 51 – 52.
- Deml, Jakub. 1970. Píseň na blahoslavenou Zdislavu. In: Svatoš, Ambrož: *Paní Zdislava*. Praha: Vyšehrad, 23 – 25.
- Dokoupil, Blahoslav. 1987. Proměny historické prózy druhé poloviny 60. let. In: *Česká literatura* 35/4, 320 – 333.
- Dokoupil, Blahoslav. 1987. *Český historický román 1945-1965*. Praha: Československý spisovatel.
- Dokoupil, Blahoslav. 1988. *Čas člověka, čas dějin: poznámky k vývoji české historické prózy 1966-1986*. Praha: Československý spisovatel.
- Hrabák, Josef. 1983. *Úvahy o literatuře*. Praha: Československý spisovatel.
- Kalista, Zdeněk. 1991. *Blahoslavená Zdislava z Lemberka: listy z dějin české gotiky*. Praha: Zvon.
- Moldanová, Dobrava. 2007. Zdání autenticity a přiznaná literárnost. In: Foldyna, Lukáš – Bednařík, Petr et al.: *Studia Moravica V: Symposiana. Sborník příspěvků přednesených na druhém mezioborovém sympoziu Česká kultura a umění ve 20. století věnovaném tématu Obraz dějin v umění 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Nováková, Zuzana – Novák, Jaroslav. 1992. *Zdislava, plamen Boží*. Brno: Kolo a drak.
- Richter, Vít. 2018. Co se půjčovalo ve veřejných knihovnách v roce 2017. In: *Bulletin SKIP* 27/3. <https://bulletinskip.skipcr.cz/vsechna-cisla/prohlizet-cisla/2018-rocnik-27-cislo-3/co-se-pujcovalo-ve-verejnych-knihovnach-v-roce> [cit. 16. 08. 2020].
- Ruzicka, David. 2019. Radikalismus z lásky k vlasti. In: *Datalyrics.org*. <https://datalyrics.org/cs/radikalismus-z-lasky-k-vlasti> [cit. 16. 08. 2020].
- Vondruška, Vlastimil. 2002. *Dýka s hadem, aneb, Tři zločiny, které rozřešil královský prokurátor Oldřich z Chlumu léta Páně 1269*. Brno: MOBA.
- Vondruška, Vlastimil. 2003. *Zdislava a ztracená relikvie, aneb, Tři zločiny, které rozřešil královský prokurátor Oldřich z Chlumu*. Brno: MOBA.
- Vrbová, Alena. 1977. *V erbu lvice: kronika o paní Zdislavě*. Praha: Československý spisovatel.

KONTAKT

Mgr. Michal Čuřín, Ph.D.
Katedra českého jazyka a literatury
Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové
Rokitanského 62
500 03 Hradec Králové
Česká republika
michal.curin@uhk.cz